

Стецик Т. С.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

СИМВОЛІЧНА ЗНАЧИМІСТЬ ФОНЕСТЕМ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ

Психолінгвістичні дослідження мають певну специфіку. З допомогою експерименту із залученням певної кількості інформантів сформовано концепцію подібності/розбіжностей фонологічних ознак і символіки звуків у різносистемних мовах. Символічні значення фонестем, отримані в ході експерименту, дають змогу підтвердити сучасні підвалини фоносемантики.

Ключові слова: диференційна ознака, психолінгвістичний експеримент, символічне значення, семантичний диференціал, фонестема, фонологічна система, фоносемантика.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика потрапила в парадоксальну ситуацію, коли складно заперечувати наявність фонетичного значення [2] і не просто довести його функціонування традиційними методами в «специфічних» дискурсах письменників-романтиків, реалістів, постмодерністів, футуристів [4; 7].

Постановка завдання. Мета статті – з допомогою експерименту із залученням певної кількості інформантів сформулювати концепцію подібності/розбіжностей фонологічних ознак і символіки звуків у різносистемних мовах.

Виклад основного матеріалу. Підтвердженням існування латентного фонетичного значення у слові може послугувати дослідження фонестем сучасних англійської та німецької мов на прикладі фонестем, спільних для обох близькоспоріднених мов: pr-, pl-, br-, bl-, tr-, dr-, kr-, kl-, sk-, gr-, gl-, fr-, fl-, [r-. Із цією метою доцільно використати метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда (далі – СД), який є методом експериментальної семантики й має на меті побудову суб'єктивних семантичних просторів [6].

Запропоновані фонестеми оцінювались за трьома шкалами СД: *сили* (слабкий-сильний), *активності* (повільний-швидкий) та *оцінки* (неприємний-приємний). Фонестема є сполученням звуків, які повторюються подібно морфемі в тому значенні, що з ним більш-менш чітко оцінюється деякий зміст або значення, але яке відрізняється від морфемі повною відсутністю морфологізації решти частини словоформи [1, с. 496].

Німецький матеріал з досліджуваними фонестемами опрацьований О. В. Найдеш.

Експеримент № 1. Інформантами послуговували студенти-германісти університету м. Клагенфурт

(Австрія) [5]. Ми, у свою чергу, провели аналогічний експеримент з англійськими фонестемами, й нашими інформантами були учні і студенти навчальних закладів м. Лондона (Англія), (експеримент № 2).

Анкета. Усі досліджувані стимули були записані за допомогою транскрипційних знаків, прийнятих у фонології сучасної англійської та німецької мов, з надрукованою інструкцією й прикладами, що пояснювали кожний знак транскрипції. Підготовлені в такий спосіб матеріали були розмножені ксерокопіювальним способом і в такому вигляді (тобто письмово) пропонувались інформантам.

Інструкція. Для уникнення взаємовпливу й інтерференції відповідей кожному інформантові надавались індивідуальна анкета та інструкція. В інструкції пояснювалось завдання, поставлене перед досліджуваними, і пропонувались поради стосовно його ефективного й успішного виконання. Оброблення отриманих даних відбувалася за допомогою обчислення середньоарифметичних оцінок запропонованих стимулів за трьома досліджуваними шкалами. Отже, об'єктивно умови обох експериментів збігаються. Проте із загальної кількості звукових комбінацій тільки 14 фонестем потенційно можливі для порівняльного аналізу.

Метод. За допомогою методу СД (за трьома його ознаковими шкалами – *сили*, *активності* й *оцінки*) одержані середньоарифметичні дані символічної значимості запропонованих стимулів, які під час порівняльного аналізу допомагають виявити спільні й відмінні риси аспекту, що вивчається.

Результати. Порівняльні середньоарифметичні оцінки символічної значимості фонестем

сучасних англійської та німецької мов подаються в таблиці 1.

За шкалою «сили» в процесі зіставлення даних спостерігається збіг реакцій інформантів щодо визначення символічної значимості 5 фонестем. Поняття «чогось сильного» в них пов'язується з такими об'єктами дослідження, як *pr-*, *tr-*, *gr-*, *fr-*, *ta* *ʃr-*. Цікавим є той факт, що середньоарифметичні оцінки символічної значимості цих фонестем майже аналогічні, відмінність оцінювання не перевищує 0,25 бала. Семантичний компонент «слабкого» закладений у таких 2 стимулах: *gl- i fl-*. Приголосний звуковий комплекс *pl-* асоціюється в інформантів з поняттям «чогось слабкого» в усіх дослідженнях. Фонестемам *br-* і *kr-* за результатами 2 експериментів притаманні протилежні значення символічної значимості за цією шкалою.

Так, у дослідженні № 1 приголосний звуковий комплекс *br-* асоціюється з «чимось слабким», тоді як дані експерименту № 2 вказують на те, що він пов'язується з поняттям «чогось сильного».

Щодо фонестеми *kr-*, то під час дослідження в сучасній німецькій мові вона володіє символічною значимістю «сильного», а в сучасній англійській мові – «слабкого». У процесі визначення семантичного компонента фонестеми *bl-* за цією шкалою відзначаємо, що в експериментах № 1 і № 2 середньоарифметичні оцінки її символічної значимості сягають, відповідно, 2,37 і 2,46 бала. Тобто під час її дослідженні в сучасній англійській і німецькій мовах вона пов'язується в інформантів з поняттям «чогось слабкого». Приголосний звуковий

комплекс *sk-* за результатами експериментів № 1 і № 2 має середньоарифметичні оцінки в «нейтральній зоні». Цікавий, на наш погляд, випадок із фонестемою *kl-*, особливість якої полягає в тому, що в процесі визначення семантичного компонента за шкалою *сили* приголосний звуковий комплекс *kl-* отримує полярні значення. Так, в експерименті № 1 він пов'язується з поняттям «чогось слабкого», а в експерименті № 2 – «чогось сильного», тобто спостерігається розбіжність в оцінюванні його символічної значимості, що потребує пошуку причин.

За шкалою *активності* тільки 4 фонестемам притаманний збіг асоціацій інформантів щодо визначення семантичних компонентів, закладених у них. Фонестеми *pr-*, *dr-*, *gr-* і *fr-* володіють символічною значимістю *швидкий*. У решті 10 досліджуваних стимулів спостерігається повна або часткова розбіжність під час оцінювання цього аспекту. Наприклад, існує абсолютна відмінність у результатах досліджень сучасних англійської та німецької мов стосовно фонестем *br-* і *sk-*. Якщо в експерименті № 1 приголосний звуковий комплекс *br-* пов'язується в інформантів з поняттям «чогось повільного», то в другому експерименті – *чогось швидкого*. Щодо фонестеми *sk-*, то тут простежується протилежна ситуація: у першому експерименті вона володіє символічною значимістю *швидкий*, а в експерименті № 2 – *повільний*.

За шкалою *оцінки* 7 фонестем отримують однаковість поглядів інформантів стосовно своєї символічної значимості. Семантичний компонент *неприємний* закладений у таких приголо-

Таблиця 1

Порівняльні середньоарифметичні оцінки символічної значимості фонестем сучасних англійської та німецької мов

№ з/п	Фонестема	Шкала сили «слабкий-сильний»		Шкала активності «повільний-швидкий»		Шкала оцінки «неприємний-приємний»	
		№ 1	№ 2	№ 1	№ 2	№ 1	№ 2
1	pr-	3,72	3,64	3,63	3,64	2,48	2,45
2	pl-	2,26	2,46	2,48	2,44	3,50	3,62
3	br-	2,30	3,72	2,47	3,79	2,47	2,47
4	bl-	2,37	2,46	2,78	3,54	3,53	2,44
5	tr-	3,69	3,74	2,43	2,48	3,50	2,39
6	dr-	3,70	3,87	3,57	3,81	2,35	2,38
7	kr-	3,65	2,38	2,49	2,19	1,74	2,19
8	kl-	2,48	3,89	2,95	3,87	3,76	2,35
9	sk-	3,52	2,55	3,70	2,44	1,78	2,67
10	gr-	3,52	3,76	3,62	3,72	2,17	2,09
11	gl-	2,25	2,12	2,22	2,19	3,62	3,99
12	fr-	3,74	3,83	3,61	3,66	2,26	2,29
13	fl-	2,04	2,14	2,49	2,10	3,60	4,08
14	ʃr-	3,84	3,91	3,48	3,77	2,47	2,11

Примітка: нейтральна зона: 2,50–3,50.

Символічні значення фонестем сучасних англійської та німецької мов

Шкала	Градації	Експеримент	Фонестемами, розміщені в порядку зростання якості
Шкала сили	«слабкий»	№ 1	kl-, bl-, br-, pl-, gl-, fl-
		№ 2	kr-, pl-, fl-, gl-
	«нейтральний»	№ 1	-
		№ 2	-
	«сильний»	№ 1	sk-, gr-, kr-, tr-, dr-, pr-, fr-, fr-
		№ 2	pr-, gr-, br-, fr-, tr-, fr-, kl-, dr-
Шкала активності	«повільний»	№ 1	fl-, kr-, pl-, br-, tr-, gl-
		№ 2	tr-, sk-, pl-, kr-, gl-, fl-
	«нейтральний»	№ 1	bl-, kl-, fr-
		№ 2	-
	«швидкий»	№ 1	dr-, fr-, gr-, pr-, sk-
		№ 2	bl-, pr-, fr-, fr-, kl-, br-, dr-
Шкала оцінки	«неприємний»	№ 1	pr-, br-, fr-, dr-, fr-, gr-, sk-, kr-
		№ 2	bl-, kl-, pr-, br-, tr-, dr-, fr-, kr-, fr-, gr-
	«нейтральний»	№ 1	pl-, tr-
		№ 2	sk-
	«приємний»	№ 1	bl-, fl-, gl-, kl-
		№ 2	pl-, gl-, fl-

Таблиця 3

Символічні значення фонестем сучасних англійської та німецької мов

№ з/п	Фонестема	Експеримент	Символічна значимість за шкалами
1	pr-	№ 1	Сильний, швидкий, неприємний
		№ 2	Сильний, швидкий, неприємний
2	pl-	№ 1	Слабкий, повільний, нейтральний
		№ 2	Слабкий, повільний, приємний
3	br-	№ 1	Слабкий, повільний, неприємний
		№ 2	Сильний, швидкий, нейтральний
4	bl-	№ 1	Слабкий, нейтральний, приємний
		№ 2	Нейтральний, швидкий, неприємний
5	tr-	№ 1	Сильний, повільний, нейтральний
		№ 2	Сильний, повільний, неприємний
6	dr-	№ 1	Сильний, швидкий, неприємний
		№ 2	Сильний, швидкий, неприємний
7	kr-	№ 1	Сильний, повільний, неприємний
		№ 2	Слабкий, повільний, неприємний
8	kl-	№ 1	Слабкий, нейтральний, приємний
		№ 2	Сильний, швидкий, неприємний
9	sk-	№ 1	Сильний, швидкий, неприємний
		№ 2	Нейтральний, повільний, нейтральний
10	gr-	№ 1	Сильний, швидкий, неприємний
		№ 2	Сильний, швидкий, неприємний
11	gl-	№ 1	Слабкий, повільний, приємний
		№ 2	Слабкий, повільний, приємний
12	fr-	№ 1	Сильний, швидкий, неприємний
		№ 2	Сильний, швидкий, неприємний
13	fl-	№ 1	Слабкий, повільний, приємний
		№ 2	Слабкий, повільний, приємний
14	fr-	№ 1	Сильний, нейтральний, неприємний
		№ 2	Сильний, швидкий, неприємний

сних звукових комплексах, як *dr-*, *kr-*, *gr-*, *fr-* і *ʃr-*. Символічною значимістю *приємний* володіють фонестеми *gl-* і *fl-*, що можна пояснити вживанням у фонестемі другого компонента [r-l].

Щодо фонестеми *pl-*, то інформанти одночасно пов'язують її з поняттям «чогось приємного».

Для більшої наочності впорядкуємо асоціативні дані фонестем, отриманих за результатами двох експериментів, у вигляді таблиці 2 (відзначимо, що фонестеми розміщені в порядку зростання якості – останній стимул кожного ряду володіє найвищим ступенем якості ознаки, тобто вона зростає в напрямі зліва направо).

Далі з'ясуємо, якою символічною значимістю володіє кожна досліджувана фонестема за трьома шкалами СД в ході двох експериментів. Інформація подається в таблиці 3.

Перш ніж розпочнемо аналізувати отримані дані, визначимо статистичну значимість коефіцієнта кореляції для 14 досліджуваних одиниць. Узагалі з'ясування цього питання можливе через розгляд поняття «довірлива ймовірність» або «рівень значимості». Отже, щоб визначити надійність отриманих результатів, необхідно знати таку величину, як «число ступенів вільності». Вона позначається символом *df* і є числом незалежних величин, які беруть участь в утворенні того чи іншого параметра [3, с. 82].

Так, у нашому випадку при *df*=12 і рівні значимості *P*=0,05 значимий коефіцієнт кореляції повинен дорівнювати 0,53. Тобто всі отримані коефіцієнти кореляції будуть статистично значимі, якщо їх величини дорівнюватимуть або будуть більшими ніж 0,53.

Під час аналізу отриманих результатів стає зрозуміло, що в експериментах з'являється тенденція, згідно з якою найтісніший статистичний зв'язок може спостерігатися між досліджуваними об'єктами в межах однієї мови під час проведення кількох подібних експериментів. Такому типу кореляції притаманна ознака вищої величини коефіцієнта кореляції (від 0,75 як мінімального значення, так до 0,99 – максимального) у порівнянні з величинами коефіцієнтів кореляції, які отримуються при зіставленні значень запропонованих стимулів у межах двох різних мов (у нашому випадку від 0,56 до 0,61).

Отже, статистична залежність між ознаками, що вивчаються, визначається як позитивна коре-

ляція, яка має достатньо значимі – при порівнянні результатів, проведених у різних мовах (сучасних англійській і німецькій). Спробуємо зрозуміти, чим зумовлена ця залежність або зв'язок між досліджуваними одиницями, чому такий зв'язок в одних випадках менший, а в інших – більший.

Якщо говорити про умови експериментів (методика – оцінювання одного звучання (фонестеми) за кількома змістами (трима шкалами СД), інструкція, в якій пояснюється завдання, поставлене перед інформантами, анкета, оброблення одержаних даних), то вони збігаються. Розбіжність поглядів інформантів під час установаження символічно-понятійного фонестемного зв'язку 14 запропонованих стимулів у двох експериментах може пояснюватися низкою причин:

1. Дослідження проводилися на базі двох різних мов, які хоча й належать до однієї мовної сім'ї і групи, але все ж мають певні соціальні та ментальні відмінності внаслідок соціально-історичних тенденцій розвитку суспільства.

2. Кожній мові притаманний власний напрям і темп розвитку її аспектів, які можуть як відрізнятися, так і збігатися під час зіставлення з аналогічними галузями інших мов.

3. Дослідження проводилися за допомогою психолінгвістичного методу СД, а отже, наголошено, що велику роль у процесі оцінювання символічної значимості відігравав людський фактор і всі особливості, пов'язані з ним.

Висновки і пропозиції. Отже, провівши порівняльний аналіз даних щодо символічної значимості фонестем сучасної англійської та німецької мов, констатуємо, що існують певні закономірності у взаємозв'язку «фонестема – зміст», за якими в інформантів виникають досить близькі асоціації за трьома шкалами СД – *сили, активності й оцінки*.

З огляду на проведений науковий пошук, неможливо зробити висновок щодо універсальності явища звукосимволізму у двох споріднених досліджуваних мовах тільки на прикладі вивчення символічної значимості фонестем [8; 9]. Для цього необхідно проводити аналогічні вивчення в інших мовах світу, які належать до різних мовних груп – слов'янських, балтійських, романських тощо.

Таблиця 4

Коефіцієнти кореляції фонестем за шкалами СД в досліджуваних експериментах

Кореляція експериментів	Коефіцієнт кореляції за шкалою сили «слабкий-сильний»	Коефіцієнт кореляції за шкалою активності «повільний-швидкий»	Коефіцієнт кореляції за шкалою оцінки «неприємний-приємний»
№ 1 – № 2	0,56	0,60	0,61

Список літератури:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 607 с.
2. Журавлев А. П. Фонетическое значение. Ленинград: ЛГУ, 1974. 160 с.
3. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. Черновцы: Рута, 2004. 190 с.
4. Левицкий В. В. Чи існує універсальний звуко символізм? Мовознавство. 1971. № 1. С. 25–37.
5. Naidesh O. V. Subiektyvni tendentsii u vyvchenni symboliky pochatkovykh fonemnykh spoluchen nimetskoï movy. Naukovyi visnyk Cherniv. un-tu. Vyp. 71. Hermanska filolohiia. Chernivtsi: ChDU, 2000. S. 131–138.
6. Osgood Ch., Suci G., Tannenbaum D. The Measurement of Meaning. Urbana: Univ. Illinois Press, 1957. 242 s.
7. Taylor I. K., Taylor I. I. Phonetic symbolism in four unrelated languages. Can. J. Psychol. 1962. Vol. 16. No 2. P. 344–356.
8. Kuschneryk W. Phonetischer Semantismus als Realität (am Materiale der slawischen und germanischen Sprachen). Osijeker Studien zu slawisch-deutschen Kontakten in Geschichte, Sprache, Literatur und Kultur: die Ukraine und der deutschsprachige Raum. Aachen: Shaker Verlag, 2014. B. 1. S. 11–26.
9. Taranets V., Kuschneryk V. Ursprung und Entwicklung des Ethnonyms Slovjany. Muenchen GRIN Verlag. 2016. 15 Seiten.

СИМВОЛИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ФОНЕСТЕМ СОВРЕМЕННЫХ АНГЛИЙСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ

Психолінгвістическіе ісследованія імеют определєнную специфіку. С помощью експеримента с привлєченіем определєнного количества информантов сформирована концепція сходства/различий фонологических признаков и символики звуков в разносистемных языках. Символические значения фонестем, полученные в ходе эксперимента, позволяют подтвердить современные устои фоносемантики.

Ключевые слова: дифференциальный признак, психолінгвістический експеримент, символическое значение, семантический дифференциал, фонестема, фонологическая система, фоносемантика.

SYMBOLIC SIGNIFICANCE OF THE PHONESTHEME OF MODERN ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES

Psycholinguistic studies have a specific nature. Using the experiment, attracting a certain amount of informants, a concept of similarity/difference of phonological features and symbolics of sounds in different languages is formed. Symbolic values of phonesthemes obtained during the experiment allow us to confirm the modern foundations of phonosemantics.

Key words: differential sign, psycholinguistic experiment, symbolic meaning, semantic differential, phonestheme, phonological system, phonosemantics.